

Η ποινικοποίηση της σκέψης στην σύγχρονη αστική δημοκρατία

Οι αστικές δημοκρατίες, ιδίως αυτές της Δυτικής Ευρώπης μετά το 1945, προβάλλουν με έμφαση το επιχείρημα ότι στα κράτη αυτά δεν επιτρέπεται η δίωξη των ιδεών. Ακόμη περισσότερο υποστηρίζεται ότι οι σκέψεις, τα φρονήματα, βρίσκονται ολοκληρωτικά εκτός πεδίου του ποινικού δικαίου¹.

Μορφές ποινικοποίησης των ιδεών

Η πραγματικότητα όμως διαψεύδει την απολυτότητα του συγκεκριμένου ισχυρισμού. Η ιστορία των αστικών δημοκρατιών βρίθει αντίθετων παραδειγμάτων. Η κάμψη της διακηρυσσόμενης αρχής ότι δεν διώκονται ιδέες και φρονήματα, αλλά μόνο πράξεις παρατηρείται ήδη από την επικράτηση των καπιταλιστικών σχέσεων ως κατάλοιπο της φεουδαρχίας και στη συνέχεια ως μέσο καταπολέμησης της ανερχόμενης εργατικής τάξης και του κινήματός της. Ενίοτε, η απομάκρυνση από την εξαγγελλλόμενη θεωρητική αρχή αξιοποιήθηκε και για την επίλυση των ενδοαστικών διαφορών και συγκρούσεων.

Ο στόχος της ποινικοποίησης των ιδεών, του φρονήματος, ήταν, και είναι φυσικά, ο περιορισμός της διακίνησης και της εμβέλειας των ανατρεπτικών ιδεών, εκείνων που μετατρέπόμενες σε υλική δύναμη αμφισβητούν, λιγότερο ή περισσότερο, το υπάρχον κοινωνικο-οικονομικό και πολιτικό σύστημα. Η παρεμπόδιση των ανατρεπτικών ιδεών έρχεται να επιτείνει τα κάθε είδους εμπόδια, οικονομικά, πολιτικά, νομικά, που θέτει το αστικό κράτος και το νομικό σύστημα στις δραστηριότητες της εργατικής τάξης και των άλλων λαϊκών στρωμάτων.

Η προσπάθεια περιορισμού της διάδοσης των ανατρεπτικών ιδεών λαμβάνει τρεις κυρίως μορφές. Η πρώτη είναι η πλέον δραστική και επιφέρει την ίδια την κατάλυση της αστικής δημοκρατίας και την αλλαγή της μορφής του κράτους. Η πλειονότητα των αστικών κρατών του πλανήτη δεν έχει αστικοδημοκρατική μορφή.

Ο Δημήτρης Καλτσώνης είναι Λέκτορας Κράτους και Δικαίου στο Πάντειο Πανεπιστήμιο.

Η δεύτερη και η τρίτη μορφή περιορισμού της διάδοσης των ανατρεπτικών ιδεών αναπτύσσονται στο πλαίσιο της αστικής δημοκρατίας. Η δεύτερη, συγκεκριμένα, συνίσταται στην ποινική καταστολή και στη χρήση διοικητικών και άλλων περιορισμών. Η ποινική καταστολή μπορεί να παίρνει τη μορφή ποινικοποίησης συγκεκριμένων ιδεολογιών και κομμάτων, τα οποία αναφέρονται συγκεκριμένα στους σχετικούς νόμους, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν διώκονται και οι ιδέες και τα κόμματα που έχουν, ή θεωρείται πως έχουν, συναφή ιδεολογία και πολιτική.

Στις ΗΠΑ, στη Γαλλία, στη Βρετανία και αλλού, κατά καιρούς ψηφίστηκαν διάφοροι νόμοι που ποινικοποιούσαν την ύπαρξη ή τη δράση ορισμένων πολιτικών κομμάτων. Κυρίως όμως, στο βαθμό που ισχυροποιούνταν το κομμουνιστικό κίνημα, εμφανίστηκαν οι διάφοροι αντικομμουνιστικοί νόμοι². Οι πλέον γνωστές περιπτώσεις είναι εκείνες του αντισοσιαλιστικού νόμου του Βίσμαρκ στη Γερμανία, της αντικομμουνιστικής νομοθεσίας στις ΗΠΑ³ αμέσως μετά τη λήξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, της αντικομμουνιστικής νομοθεσίας στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας που έθεσε εκτός νόμου το Κομμουνιστικό Κόμμα Γερμανίας το 1956.

Συναφής είναι και η απαγόρευση στη Γερμανία, σε όσους είναι φορείς κομμουνιστικών ή άλλων ριζοσπαστικών ιδεών, να εργάζονται στο δημόσιο τομέα⁴. Πρέπει να σημειωθεί ότι, σε σχέση με το προσωπικό που εργάζεται στον κρατικό μηχανισμό και ιδίως σε σχέση με τις στελεχικές θέσεις ευθύνης, είναι διαρκής η μέριμνα ακόμη και των πλέον δημοκρατικών αστικών κρατών να εξασφαλίζουν την ιδεολογική συνοχή του κράτους, είτε με άμεσο τρόπο όπως στη Γερμανία είτε με έμμεσο και, κάποτε, με τρόπους που κινούνται εκτός νομιμότητας.

Στο ίδιο πνεύμα της αντικομμουνιστικής νομοθεσίας, στη χώρα μας, ο Α.Ν. 509/1947 «Περί μέτρων Ασφαλείας του κράτους, του πολιτεύματος, του κοινωνικού καθεστώτος και προστασίας των ελευθεριών των πολιτών» όριζε στο άρθρο 1 ότι «Το Κομμουνιστικόν Κόμμα Ελλάδος, το Εθνικόν Απελευθερωτικόν Μέτωπον (ΕΑΜ)... διαλύονται. Το άρθρο 2 του νόμου καθόριζε ότι «όστις επιδιώκει την εφαρμογήν ιδεών εχουσών ως έκδηλον σκοπόν την δια βιαίων μέσων ανατροπήν του πολιτεύματος του κρατούντος κοινωνικού συστήματος ή την απόσπασιν μέρους ή όλου της επικρατείας ή ενεργεί υπέρ της εφαρμογής αυτών προσηλυτισμόν, τιμωρείται εάν μεν είναι αρχηγός ή οδηγός δια της ποινής των προσκαίρων δεσμών, εις ιδίως δε βαρείας περιπτώσεις δια της ποινής των ισοβίων δεσμών ή του θανάτου, εάν δε είναι απλούς συστασιώτης δια ποινής φυλακίσεως, εις ιδίως δε βαρείας περιπτώσεις δια της ποινής ειρκτής ή των προσκαίρων δεσμών»⁵. Ο νόμος αυτός καταργήθηκε το 1974 με το άρθρο 3 του ν.δ. 59/1974.

Σε άλλες περιπτώσεις, βέβαια, οι νόμοι αυτοί εμφανίζονταν ως να μη θίγουν τη διακηρυσσόμενη θεμελιώδη αρχή του ποινικού δικαίου ότι διώκεται μόνο η πράξη, αλλά ποτέ η σκέψη, το φρόνημα. Η νομοτεχνική διατύπωση πραγματικά δεν έθετε στο στόχαστρο του ποινικού νόμου τις ιδέες. Αυτό γινόταν μόνο έμμεσα καθώς,

οι νόμοι αυτοί ποινικοποιούσαν τις μορφές εκδήλωσης του φρονήματος, όπως τη συμμετοχή σε συγκέντρωση αντίστοιχου ιδεολογικού χαρακτήρα, τη συμμετοχή σε πολιτικό κόμμα, τη γραπτή ή προφορική διάδοση συγκεκριμένων ιδεών κ.λπ.

Η μη αναφορά του ποινικού νόμου σε συγκεκριμένη ιδεολογία και πολιτικό κόμμα προσφέρει μια επίφαση δημοκρατίας, γεγονός που καθιστά ενίοτε την ποινικοποίηση πιο αποτελεσματική. Στη χώρα μας, για παράδειγμα, ίσχυσε ο Ν. 4229/1929 «Περί μέτρων ασφαλείας του κοινωνικού καθεστώτος και προστασίας των ελευθεριών των πολιτών» που έμεινε στην ιστορία ως «το ιδιώνυμο του Βενιζέλου»⁶. Το άρθρο 1 προέβλεπε ότι «όστις επιδιώκει την εφαρμογήν ιδεών εχουσών ως έκδηλον σκοπόν την δια βιαίων μέσων ανατροπήν του κρατούντος κοινωνικού συστήματος, ή την απόσπασιν μέρους ή όλου της Επικρατείας, ή ενεργεί υπέρ αυτών προσηλυτισμόν, τιμωρείται με φυλάκισιν τουλάχιστον εξ μηνών. Προς τούτοις, επιβάλλεται δια της αποφάσεως και εκτοπισμός ενός μηνός μέχρι δύο ετών εις τόπον εν αυτή οριζόμενον». Παρά το ότι δεν αναφερόταν συγκεκριμένα η κομμουνιστική ιδεολογία, είναι φανερό ότι αυτός ήταν ο πρωταρχικός στόχος του νόμου. Δεν ήταν όμως και ο μοναδικός, αφού με βάση το νόμο αυτό διώχτηκαν ακόμη και αστοί δημοκράτες.

Η τρίτη μορφή ποινικοποίησης της διάδοσης ανατρεπτικών ιδεών, στο πλαίσιο της αστικής δημοκρατίας, είναι η εισαγωγή στοιχείων δίωξης του φρονήματος στην ποινική νομοθεσία, χωρίς αυτό να οδηγεί στην απαγόρευση λειτουργίας κομμάτων και στην ποινικοποίηση ιδεολογιών.

Έτσι, παράλληλα με την ύπαρξη του αντικομμουνιστικού Α.Ν. 509/1947, αλλά και μετά την κατάργησή του το 1974, παρέμειναν στη νομοθεσία της χώρας μας θύλακες περιορισμού της ελευθερίας της γνώμης και δυνητικής ποινικοποίησης των ιδεών.

Η ασάφεια των ποινικών διατάξεων, η χρήση αόριστων εννοιών, η τιμώρηση πράξεων που ανήκουν στο χώρο της προπαρασκευής, η τιμώρηση της απρόσφορης απόπειρας, τα εγκλήματα αφηρημένης διακινδύνευσης, είναι στοιχεία που συναντούνται στα ποινικά συστήματα των αστικών δημοκρατιών. Τα στοιχεία αυτά εμπεριέχουν πλευρές ποινικοποίησης του φρονήματος⁷.

Στη χώρα μας, στοιχεία δίωξης του φρονήματος υπάρχουν σε διάφορες ποινικές διατάξεις. Τέτοιες είναι οι περιπτώσεις της πρόκλησης-διέγερσης σε απείθεια κατά των νόμων και άλλων νόμιμων διαταγών της αρχής (άρθρο 183 ΠΚ), της πρόκλησης-διέγερσης με οποιονδήποτε τρόπο σε διάπραξη κακουργήματος ή πλημμελήματος (184 ΠΚ), του εγκωμιασμού κακουργήματος (185 ΠΚ), της πρόκλησης και προσφοράς σε τέλεση κακουργήματος ή πλημμελήματος (άρθρο 186 ΠΚ), της διασποράς ψευδών ανησυχητικών ειδήσεων (191 ΠΚ), για το οποίο έγκλημα μάλιστα προβλέπεται επιβαρυντική περίπτωση, όταν τελείται επανειλημμένα δια του τύπου σύμφωνα με την εμφυλιοπολεμική προσθήκη του 1953⁸, της περιύβρισης αρχής (άρθρο 181 ΠΚ), όπως τουλάχιστον αυτή ίσχυε μέχρι το 1993⁹.

Βέβαια, ανάλογα με τον εσωτερικό, αλλά και το διεθνή συσχετισμό των δυνάμεων, η συχνότητα προσφυγής των διωκτικών αρχών σε τέτοιες διατάξεις, η νομολογία των δικαστηρίων και η επιστημονική νομική ερμηνεία, οδηγούσε κάποιες φορές σε περιοριστικό τρόπο εφαρμογής των διατάξεων ακόμη και στη μερική ή προσωρινή ανενέργειά τους¹⁰.

Η αντιδραστική στροφή

Μετά από μια περίοδο σχετικής ύφεσης στη χρήση ποινικών διατάξεων που διώκουν το φρόνημα, που για τη Δ. Ευρώπη μπορεί σε αδρές γραμμές να υπολογιστεί κατά τη δεκαετία του 1960, η ποινικοποίηση των ιδεών επανέρχεται με ολοένα και εμφατικότερο τρόπο στις σύγχρονες αστικές δημοκρατίες. Η στροφή άρχισε να πραγματοποιείται κατά τη δεκαετία του 1970 και συνέπεσε, όχι τυχαία, με την ένταση της επιθετικότητας του κεφαλαίου, το αδιέξοδο της σοσιαλδημοκρατικής – κεϋνσιανής διαχείρισης και την εμφάνιση της νεοφιλελεύθερης διαχείρισης. Τη δεκαετία του 1970, στην Ιταλία, Γερμανία, Βρετανία, ψηφίζονται αντιτρομοκρατικές διατάξεις που εισάγουν ή επαναφέρουν στοιχεία που υπήρχαν στη νομοθεσία της φασιστικής περιόδου¹¹.

Εντονότερη και πλέον αισθητή είναι η στροφή μετά την αλλαγή του διεθνούς συσχετισμού των δυνάμεων και την απελευθέρωση του καπιταλιστικού κόσμου από το φόβο του υπαρκτού σοσιαλισμού.

Η αντιτρομοκρατική νομοθεσία και η οικοδόμηση του λεγόμενου «Χώρου Ελευθερίας, Ασφάλειας και Δικαιοσύνης» στην Ευρωπαϊκή Ένωση εισήγαγε σταδιακά, πολύ εντονότερα σε σχέση με το πρόσφατο παρελθόν, στοιχεία δίωξης του φρονήματος. Ιδιαίτερα εύγλωττη είναι η βαθμιαία εγκαθίδρυση του καθεστώτος του υπόπτου στην Ευρωπαϊκή Ένωση μέσω σειράς νομοθετικών παρεμβάσεων για την αντιμετώπιση της τρομοκρατίας και διεθνών συμφωνιών, όπως η Συνθήκη Σένγκεν (I, II και III), η σύμβαση για την Ευροπολ, οι συμφωνίες ΗΠΑ – Ευρωπαϊκής Ένωσης για την έκδοση και τη δικαστική συνδρομή¹². Το καθεστώς του υπόπτου είναι ουσιαστικά το καθεστώς του ιδεολογικά υπόπτου.

Χαρακτηριστικό ακόμη είναι το παράδειγμα του ελληνικού ν. 2928/2001, αλλά και του ν. 3251/2004 που εισάγουν περισσότερο ευδιάκριτα τη δίωξη του φρονήματος στο ποινικό μας δίκαιο¹³. Αντίστοιχες είναι οι εξελίξεις στην Ευρωπαϊκή Ένωση, στις ΗΠΑ και στις άλλες αστικές δημοκρατίες¹⁴.

Αυτές οι αλλαγές αποτελούν τη φυσική συνέχεια της οικοδόμησης στη χώρα μας, στην Ευρωπαϊκή Ένωση, στις ΗΠΑ ενός πολυπλόκαμου κατασταλτικού μηχανισμού, που περιλαμβάνει τόσο τη νομοθεσία όσο και το ανθρώπινο δυναμικό και τον εξοπλισμό του. Οι πλέον γνωστές πλευρές αυτού του μηχανισμού είναι η αντι-

τρομοκρατική νομοθεσία, ο περιορισμός των δικονομικών εγγυήσεων, η Συνθήκη Σένγκεν, η Ευρωπόλ, ο FRONTEX, η EUROJUST, γενικότερα η προσπάθεια ενοποίησης του ποινικού δικαίου σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης¹⁵, η ποικιλόμορφη αντιτρομοκρατική συνεργασία ΕΕ – ΗΠΑ. Παράλληλες εξελίξεις αποτελούν ο περιορισμός του δικαιώματος στη διαδήλωση, στην απεργία, στην ελεύθερη συνδικαλιστική και πολιτική δράση, το ηλεκτρονικό φακέλωμα, οι κάμερες παρακολούθησης στους δρόμους και στους εργασιακούς χώρους, το φακέλωμα DNA είναι μερικές μόνο από τις ψηφίδες του κατασταλτικού μηχανισμού.

Η ιδεολογική μορφή με την οποία δικαιολογείται το όλο εγχείρημα είναι αυτή της καταπολέμησης της τρομοκρατίας και της διατήρησης της ασφάλειας. Αρχικά, οι αντιδημοκρατικές αυτές αλλαγές ξεκίνησαν με την επίκληση της καταπολέμησης του οργανωμένου εγκλήματος. Στη συνέχεια, το ενδιαφέρον μετατοπίστηκε από το οργανωμένο έγκλημα στην τρομοκρατία.

Ακολούθως, τα τελευταία χρόνια, η δικαιολογητική βάση των αντιδημοκρατικών αλλαγών και της σκλήρυνσης της κατασταλτικής λειτουργίας του κράτους επιχειρείται να μετατοπιστεί. Άρχισε σταδιακά να επικεντρώνεται η προσπάθεια στη δίωξη των παραγόντων που οδηγούν στην τρομοκρατία. Και τέτοιοι είναι οι ακραίες πεποιθήσεις, ο ριζοσπαστισμός. Όπως επίσημα έχει ορίσει η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, βίαιη ριζοσπαστικοποίηση είναι «ορισμένες απόψεις, γνώμες και ιδέες που μπορεί να οδηγήσουν σε τρομοκρατικές ενέργειες», όπως αυτές που περιγράφονται στην απόφαση πλαίσιο του 2002 και οι οποίες ενσωματώθηκαν στην εθνική νομοθεσία με το ν. 3251/2004.

Η νέα απόφαση-πλαίσιο για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας

Έτσι, φτάσαμε στην προετοιμασία της απόφασης-πλαίσιο της ΕΕ «σχετικά με την τροποποίηση της απόφασης-πλαίσιο 2002/475/ΔΕΥ για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας», η οποία βρίσκεται σε προχωρημένο στάδιο επεξεργασίας και πρόκειται εντός των επόμενων μηνών να υιοθετηθεί οριστικά και στη συνέχεια να ενσωματωθεί στις εθνικές νομοθεσίες των κρατών μελών¹⁶. Ποια είναι τα βασικά στοιχεία αυτής της νέας απόφασης-πλαίσιο που θα τροποποιήσει και, στην πραγματικότητα, θα βαθύνει την απόφαση-πλαίσιο του 2002;

1. Η απόφαση-πλαίσιο υποχρεώνει τα κράτη μέλη να προβούν στις απαραίτητες αλλαγές στην ποινική νομοθεσία τους προκειμένου να θεωρείται ως τρομοκρατικό αδίκημα και να τιμωρείται αναλόγως «η δημόσια πρόκληση για τέλεση τρομοκρατικού εγκλήματος», όπου «δημόσια πρόκληση» θεωρείται «η διάδοση, ή με οποιονδήποτε τρόπο διάθεση, ενός μηνύματος προς το κοινό, με πρόθεση την υποκίνηση σε τέλεση» ενός από τα τρομοκρατικά αδικήματα που περιγράφονται στην απόφαση πλαίσιο του 2002.

Για παράδειγμα, διαπράττει το αδίκημα της δημόσιας πρόκλησης τρομοκρατικού αδικήματος όποιος με πρόθεση υποκινεί στη διάπραξη του αδικήματος της διατάραξης των συγκοινωνιών με τρόπο, σε έκταση, ή υπό συνθήκες που μπορεί να χαρακτηριστεί ως τρομοκρατικό αδίκημα βάσει του άρθρου 40 του ν. 3251/2004. Δηλαδή, ο εργαζόμενος, η ομάδα εργαζομένων, το σωματείο ή το πολιτικό κόμμα που καλεί δημόσια τους φιλειρηνιστές να καταλάβουν το οδόστρωμα προκειμένου να μην επιτρέψουν τη διέλευση ΝΑΤΟικών οχημάτων διαπράττει το αδίκημα αυτό.

2. Αξίζει να σημειωθεί ότι, με βάση τη διατύπωση του σχεδίου της απόφασης-πλαίσιο, αρκεί να επέλθει κίνδυνος τέλεσης τρομοκρατικού αδικήματος. Αυτό σημαίνει ότι όποιος υποκινεί σε μια πράξη όπως η προηγούμενη, τιμωρείται ακόμη και αν δεν τελέστηκε το αδίκημα της διατάραξης των συγκοινωνιών. Και μάλιστα διευκρινίζεται ότι αρκεί η διάδοση του μηνύματος που οδηγεί στο τρομοκρατικό αδίκημα, το οποίο και δεν τελέστηκε τελικά, να γίνεται με έμμεσο τρόπο, όπως αναφέρεται «είτε υποστηρίζει άμεσα είτε όχι τα τρομοκρατικά εγκλήματα».

3. Είναι ενδεικτικό των κινδύνων ότι η Επιτροπή και το Συμβούλιο Υπουργών δεν έχουν δεχτεί ούτε την αντικατάσταση του όρου «πρόκληση» από τον περισσότερο σαφή και οριοθετημένο «υποκίνηση», όπως προτάθηκε από την αρμόδια Επιτροπή του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου. Ούτε επίσης έχει γίνει δεκτή η πρόταση να διευκρινιστεί ότι η ποινικοποιούμενη συμπεριφορά πρέπει να προκαλεί «πραγματικό» κίνδυνο. Οι δύο αυτές προτάσεις δεν θα μετέβαλλαν την ουσία της υπόθεσης, αλλά θα περιορίζαν κάπως την εμβέλεια των κινδύνων για τις δημοκρατικές ελευθερίες.

Είναι ενδεικτικό, επίσης, ότι η προτεινόμενη απόφαση-πλαίσιο στο άρθρο 3 παρ. 1β τυποποιεί το αδίκημα της στρατολόγησης τρομοκρατών με σκοπό την απειλή διάπραξης ενός τρομοκρατικού εγκλήματος!

4. Ακόμη περαιτέρω δίνεται η δυνατότητα στα κράτη μέλη να ποινικοποιήσουν την απόπειρα στρατολόγησης και την απόπειρα εκπαίδευσης τρομοκρατών, γεγονός που θα διευρύνει εκπληκτικά το πεδίο δυνατοτήτων για δίωξη των ιδεών. Συζητήθηκε ακόμη, αλλά τελικά δεν έγινε αποδεκτή ως πολιτικά και νομικά υπερβολική, η πρόταση να ποινικοποιηθεί η απόπειρα δημόσιας πρόκλησης σε τέλεση τρομοκρατικού αδικήματος.

5. Εκτιμάται από την Επιτροπή, αλλά και από την αρμόδια Επιτροπή του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, ότι η απόφαση-πλαίσιο θα συμβάλλει στην αξιοποίηση άλλων, παρόμοιου χαρακτήρα, νομικών εργαλείων, όπως είναι το ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης, η απόφαση περί ανταλλαγής πληροφοριών για τέτοια αδικήματα και άλλοι συναφείς μηχανισμοί.

6. Δεν έχει γίνει δεκτή ούτε η πρόταση να υπάρξει ρητή αναφορά στο κείμενο της απόφασης-πλαίσιο στο σεβασμό της ελευθερίας της έκφρασης, της ελευθερίας του συνεταιρίζεσθαι αλλά και των αρχών της αναλογικότητας, της αναγκαιότητας και της μη εφαρμογής διακρίσεων. Ωστόσο, είναι βέβαιο ότι τυχόν τέτοια αναφο-

ρά θα είχε μικρή νομική αξία, αφού δεν μπορεί να αντισταθμίσει το πλήγμα που επιφέρουν οι διατάξεις της απόφασης-πλαίσιο. Γιατί οι ριζοσπαστικές ιδέες δεν θα θεωρούνται ότι εμπίπτουν στην εξαίρεση, αλλά στον κανόνα που εισάγει η απόφαση-πλαίσιο. Αυτό ενισχύεται από το ότι η εφαρμογή τέτοιων διατάξεων γίνεται σε κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες που ευνοούν την πλέον περιοριστική ερμηνεία των ελευθεριών εκ μέρους των διωκτικών αρχών και των δικαστηρίων.

Είναι φανερό ότι η απόφαση-πλαίσιο επιφέρει ένα καίριο πλήγμα, μια ποιοτική μεταβολή αρνητικού περιεχομένου στο πεδίο της ελευθερίας της γνώμης, της όποιας ελευθερίας γνώμης έχει κατακτηθεί στο πλαίσιο του σημερινού συστήματος.

Διευκρινήσεις της αιτιολογικής έκθεσης

Η ίδια η αιτιολογική έκθεση της απόφασης-πλαίσιο φροντίζει να ξεκαθαρίσει το προφανές: ο στόχος της ποινικοποίησης της «δημόσιας πρόκλησης για τέλεση τρομοκρατικού αδικήματος», και μάλιστα τόσο της άμεσης όσο και της έμμεσης, αποσκοπεί στη δίωξη της διάδοσης των ιδεών, δηλαδή των ιδεών εκείνων που θεωρεί η ΕΕ ότι, άμεσα ή έμμεσα, υποκινούν, ενθαρρύνουν τη διάπραξη τρομοκρατικών εγκλημάτων. Ενδεικτικό είναι ότι γίνεται λόγος για «λόγους ή γραπτά που θεωρούνται ικανά να έχουν ως αποτέλεσμα την τέλεση τρομοκρατικού εγκλήματος». Στο στόχαστρο ιδίως βρίσκεται η διάδοση ιδεών μέσω του διαδικτύου.

Όταν μάλιστα ως τρομοκρατία νοείται η αμφισβήτηση των θεμελιωδών οικονομικών, πολιτικών και κοινωνικών δομών, η πάλη των λαών για την εθνική και κοινωνική τους απελευθέρωση¹⁷, είναι φανερό ότι θα διώκονται πλέον οι ριζοσπαστικές ιδέες, οι προοδευτικές ιδέες, οι αντιμπεριαλιστικές αντιλήψεις, οι οποίες εξάλλου, στα επίσημα κείμενα της ΕΕ, θεωρούνται η αιτία της τρομοκρατίας.

Είναι χαρακτηριστικό ότι το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το οποίο από πολλές πλευρές προβάλλεται ως πιο δημοκρατικό σε σχέση την Επιτροπή και ακόμη ως ο θεματοφύλακας των δημοκρατικών αξιών, σε πρόσφατο Ψήφισμά του της 12ης Δεκεμβρίου 2007 σχετικά με την καταπολέμηση της τρομοκρατίας, ζητά την επιτάχυνση των μέτρων για την «πρόληψη της βίαιης ριζοσπαστικοποίησης», «ζητεί να απαγορευθεί επιτέλους σε ολόκληρη την ΕΕ η προβολή της τρομοκρατίας σε όλες τις μορφές της» και ζητά επίσης «να περιοριστεί η εξάπλωση των φονταμενταλιστικών ιδεολογιών» όπου ως τέτοιες νοούνται οι, κατά την ΕΕ, «ακραίες ιδεολογίες». Επιπλέον, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο «υπογραμμίζει ότι οι ΗΠΑ αποτελούν κεφαλαιώδη εταίρο» στον τομέα της αντιτρομοκρατικής συνεργασίας.

Πρέπει να σημειωθεί ότι ήδη μια σειρά κράτη έχουν προχωρήσει στη λογική της απόφασης-πλαίσιο. Υπό την ενθάρρυνση μάλιστα της εν λόγω απόφασης-πλαίσιο είναι βέβαιο ότι θα πραγματοποιήσουν και άλλα βήματα περαιτέρω. Στη

Βρετανία, ο αντιτρομοκρατικός νόμος του 2006 περιλαμβάνει το έγκλημα της «ενθάρρυνσης της τρομοκρατίας». Ο Ποινικός Κώδικας της Ισπανίας περιλαμβάνει το αδίκημα της δικαιολόγησης της τρομοκρατίας καθώς και εκείνο του εγκωμιασμού της τρομοκρατίας αν και, κάτω από την πίεση της κοινής γνώμης και των παραδόσεων των δημοκρατικών κατακτήσεων των λαών, οι νόμοι αυτοί προσκρούουν κάποιες φορές στην περιοριστική ερμηνεία των δικαστηρίων¹⁸.

Ο σχετικός πρόσφατος νόμος των ΗΠΑ

Έχει ενδιαφέρον να αναφερθούμε στον Νόμο για την πρόληψη της βίαιης ριζοσπαστικοποίησης και της εγχώριας τρομοκρατίας που ψηφίστηκε στις ΗΠΑ το 2007 καθώς υπάρχουν πολλά κοινά στοιχεία με την πρόταση-πλαίσιο που προετοιμάζεται στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Από την άλλη, δεν μπορεί να μη σημειωθεί ότι στο νόμο αυτό υπάρχουν και κάποια στοιχεία που προδιαγράφουν τις εξελίξεις στην ΕΕ. Τούτο συμβαίνει όχι μόνο επειδή γενικά υπάρχει μια κοινή στρατηγική ανάμεσα στην ΕΕ και στις ΗΠΑ.

Αν παρατηρήσει κανείς την εξέλιξη των συγκεκριμένων πολιτικών αναφορών που προετοίμασαν αυτές τις νομοθετικές αλλαγές, θα καταλήξει στο ίδιο συμπέρασμα, ότι δηλαδή υπάρχει μια παράλληλη πορεία της εξέλιξης του πολιτικού λόγου και των νομοθετικών επιλογών στις ΗΠΑ και στην ΕΕ στα ζητήματα της τρομοκρατίας και της δίωξης των ιδεών.

Η μετάβαση από τη δίωξη του οργανωμένου εγκλήματος και της εμπορίας ναρκωτικών, στη δίωξη της τρομοκρατίας και στη συνέχεια των ακραίων ιδεολογιών προηγήθηκε στη ρητορική των ιθυνόντων των ΗΠΑ για να περάσει στη συνέχεια στην ΕΕ και να μετουσιωθεί, πρώτα στις ΗΠΑ και μετά στην ΕΕ σε νομοθεσία. Με αυτή την έννοια, είναι χρήσιμο να υπογραμμιστεί ότι ο πρόεδρος των ΗΠΑ Τζ. Μπους συνέδεσε σε πρόσφατη ομιλία του τις ακραίες πεποιθήσεις και τις τρομοκρατικές επιθέσεις της 11ης Σεπτεμβρίου 2001 με την ιδεολογία του κομμουνισμού, σηματοδοτώντας ένα βήμα παραπέρα¹⁹.

Σύμφωνα με το άρθρο 899^A του νόμου αυτού «βίαιη ριζοσπαστικοποίηση σημαίνει τη διαδικασία υιοθέτησης ή προώθησης συστήματος εξτρεμιστικών πεποιθήσεων με σκοπό τη διευκόλυνση της βίας που βασίζεται σε ιδεολογικές αιτίες», ενώ «βία που βασίζεται σε ιδεολογικές αιτίες σημαίνει τη χρήση, το σχεδιασμό χρήσης, την απειλή χρήσης δύναμης ή βίας από μια ομάδα ή πρόσωπο για να προωθήσει τις πολιτικές, θρησκευτικές ή κοινωνικές πεποιθήσεις του προσώπου ή της ομάδας». Είναι προφανές ότι ο ορισμός είναι κάτι περισσότερο από ευρύς, αφού περιλαμβάνει μέχρι το σχεδιασμό και την απειλή χρήσης δύναμης (κι όχι μόνο βίας) με σκοπό την προώθηση των πολιτικών ακόμη και κοινωνικών αντιλήψεων ενός προσώπου.

Η συνάφεια με το θεσμικό αντικομμουνισμό

Δεν μπορούμε να θεωρήσουμε άσχετη με τις παραπάνω εξελίξεις την αντικομμουνιστική εκστρατεία που έχει αρχίσει να ξετυλίγεται με συστηματικό τρόπο τα τελευταία χρόνια στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Η εκστρατεία αυτή δεν κινείται στο πεδίο της ιδεολογικής αντιπαράθεσης, αλλά έχει ήδη, και λαμβάνει ολοένα και περισσότερο, θεσμικό χαρακτήρα. Διαθέτει δύο βασικές πτυχές: την προπαγανδιστική, που στόχο έχει να προετοιμάσει ιδεολογικά το έδαφος για νομοθετικές παρεμβάσεις και την καθεαυτή νομοθετική.

Στην πρώτη κατηγορία εντάσσονται τα διάφορα Ψηφίσματα που υιοθετήθηκαν τα τελευταία δύο έτη κυρίως στην Κοινοβουλευτική Συνέλευση του Συμβουλίου της Ευρώπης και στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, τα οποία μάλιστα προέτρεπαν τα κράτη να λάβουν και συγκεκριμένα πολιτικά και νομοθετικά μέτρα²⁰.

Στη δεύτερη κατηγορία εντάσσονται οι αντικομμουνιστικοί νόμοι που ισχύουν ήδη σε διάφορα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης υπό την πλήρη κάλυψη της τελευταίας. Απαγόρευση των κομμουνιστικών κομμάτων υπάρχει σήμερα στη Λεττονία, Λιθουανία, Εσθονία, Πολωνία. Ποινικοποίηση της χρήσης των κομμουνιστικών συμβόλων ισχύει στην Ουγγαρία και στη Λιθουανία²¹. Στην Τσεχία είναι εντελώς πρόσφατη η απαγόρευση της κομμουνιστικής νεολαίας.

Η ποινικοποίηση των κομμουνιστικών ιδεών δεν αποτελεί ιδιομορφία των κρατών της Α. Ευρώπης λόγω της ύπαρξης στο πρόσφατο παρελθόν των σοσιαλιστικών κρατών. Αξιοποιείται βέβαια το γεγονός ότι στις χώρες αυτές είναι πιο πρόσφορα (λόγω του αντικομμουνιστικού κλίματος) και πιο αναγκαία (εξαιτίας της κοινωνικής δυσαρέσκειας) τέτοια μέτρα. Στην πραγματικότητα, αξιοποιούνται οι ειδικές συνθήκες της Α. Ευρώπης για να ξεκινήσει από εκεί μια γενικευμένη προσπάθεια δίωξης των συγκεκριμένων ιδεών και ευρύτερα των ριζοσπαστικών αντιλήψεων.

Η απόφαση-πλαίσιο για την ποινικοποίηση της πρόκλησης σε τέλεση τρομοκρατικού εγκλήματος και οι αντικομμουνιστικοί νόμοι και Ψηφίσματα συγκλίνουν στον ίδιο στόχο. Η προωθούμενη απόφαση-πλαίσιο και ο θεσμικός αντικομμουνισμός αποτελούν στοιχεία της περαιτέρω ενίσχυσης της κατασταλτικής λειτουργίας του κράτους.

Η ένταση των φαινομένων ποινικοποίησης των ιδεών συνιστά μια νέα, ποιοτικά, φάση της ενίσχυσης της κατασταλτικής λειτουργίας του κράτους στις σύγχρονες αστικές δημοκρατίες.

Στο στόχαστρο βρίσκεται πρώτα απ' όλα η ιδεολογία του μαρξισμού-λενινισμού, μια που η κυρίαρχη τάξη (και πάντως οι πλέον καταρτισμένοι εκπρόσωποί της) γνωρίζει την ανατρεπτική δύναμη των ιδεών. Στο στόχαστρο όμως βρίσκονται και όποιες ιδέες, απόψεις, φρονήματα κινούνται σε τροχιά αντίθεσης με το ιμπεριαλιστικό σύστημα, ακόμη και αν αυτά δεν αποτελούν συνολική απειλή για το

τελευταίο. Βέβαιο, επίσης, είναι ότι η κυρίαρχη τάξη δεν απειλείται από τρομοκρατικές πράξεις οργανώσεων τύπου 17N, καθώς έχει αποδειχθεί πολλές φορές ότι τέτοιες πρακτικές λειτουργούν αποπροσανατολιστικά και ανασταλτικά για την ταξική συνειδητοποίηση των κυριαρχούμενων τάξεων και στρωμάτων²².

Η κοινωνική λειτουργία της ποινικοποίησης των ιδεών

Είναι χαρακτηριστικό ότι μόνιμη επωδός της αντιτρομοκρατικής νομοθεσίας, όπως και της νομοθεσίας δικτατορικών μορφών του αστικού κράτους είναι η ανοιχτή αναφορά στην ασφάλεια του κοινωνικο-οικονομικού και πολιτικού συστήματος.

Γι' αυτό και η απόφαση-πλαίσιο για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας του 2002 προσδίδει στα αδικήματα χαρακτήρα τρομοκρατικό, όταν έχουν σκοπό και είναι δυνατό «να αποσταθεροποιήσει σοβαρά ή να καταστρέψει τις θεμελιώδεις πολιτικές, συνταγματικές, οικονομικές ή κοινωνικές δομές μιας χώρας ή ενός διεθνούς οργανισμού». Με τον ίδιο τρόπο τίθεται το ζήτημα στο άρθρο 40 του ν. 3251/2004.

Έχει ενδιαφέρον να σημειωθεί ότι κατά τη συζήτηση για τη σύνταξη του χουντικού «Συντάγματος» του 1968 τονίστηκε ότι κοινωνικό καθεστώς «είναι η υλική συγκρότηση και το ιδεολογικόν εποικοδόμημα του αστικού καθεστώτος όπως τα έχει διαμορφώσει η ιστορία της Ελλάδος και η παράδοσις»²³. Παρόμοια, κατά την τροποποίηση του άρθρου 191 ΠΚ (διασπορά ψευδών ανησυχητικών ειδήσεων) που έγινε το 1969, προσδιορίστηκαν οι ψευδείς ειδήσεις που σχετίζονται με την οικονομία σε εκείνες «που είναι ικανές να ταράξουν την ακολουθούμενη πολιτική οικονομικής ανάπτυξης για την ενθάρρυνση εγχώριων ιδιωτικών επενδύσεων, την προσέλκυση ξένων κεφαλαίων για δημόσιες ή ιδιωτικές επενδύσεις»²⁴.

Η ενίσχυση αυτή της κατασταλτικής λειτουργίας έχει κυρίως προληπτικό χαρακτήρα. Αποτελεί νομική, ιδεολογική, ψυχολογική, υλικοτεχνική, οργανωτική προετοιμασία. Σημειώνεται ενόψει της εντεινόμενης επίθεσης στο βιοτικό επίπεδο και στις εργασιακές και κοινωνικές κατακτήσεις των λαών, η οποία εκτιμάται ότι θα προκαλέσει ολοένα και μεγαλύτερη όξυνση της ταξικής πάλης.

Γύρω από αυτή την προοπτική στρέφεται ο προβληματισμός των κυρίαρχων κύκλων στις ΗΠΑ και στην ΕΕ. Όπως γράφει ο Z. Brzezinski, «σήμερα οι λαοί έχουν αφυπνιστεί πολιτικά όσον αφορά την ανθρώπινη ανισότητα. Μέχρι σχετικά πρόσφατα, η μεγάλη πλειοψηφία του ανθρωπίνου γένους αποδεχόταν μοιρολατρικά την κοινωνική αδικία... Η δημαγωγική κινητοποίηση των αδυνάτων, των φτωχών και των καταπιεσμένων γίνεται εξαιρετικά εύκολη»²⁵.

Στο ίδιο μήκος κύματος, ο H. Kissinger κάνει λόγο για την ανάγκη αποτροπής των οικονομικών υφέσεων, καθώς και για τον κίνδυνο κοινωνικών ανατροπών στην

Λατινική Αμερική, ενώ ο βασικός κίνδυνος βρίσκεται κατά την άποψή του στην Κολομβία και στη Βενεζουέλα²⁶. Αυτή ακριβώς η κατάσταση ενδέχεται να δημιουργήσει θανάσιμο κίνδυνο όχι μόνο για την ηγεμονία των ΗΠΑ, αλλά για τον ίδιο τον καπιταλισμό: «Οι υπάρχουσες παγκόσμιες ανισότητες... θ' αποκτήσουν μια απόλυτα ορατή διάσταση. Και παρόμοια εξέλιξη, μπορεί να θέσει σε αμφισβήτηση τόσο το ρόλο της Αμερικής ως ηγετικής δημοκρατίας στον κόσμο, όσο και το νόημα της ίδιας της δημοκρατίας», λέει ο Z. Brzezinski²⁷. Γι' αυτό ο J. Nye υποστηρίζει ότι ο στρατός των ΗΠΑ πρέπει να είναι εκπαιδευμένος, ώστε να είναι σε θέση να αντιμετωπίσει μελλοντικά «μαζικές αναταραχές»²⁸.

Στο ίδιο μοτίβο, ο Z. Brzezinski θεωρεί ότι «η κύρια απειλή που αντιμετωπίζει τόσο η Αμερική, όσο και ολόκληρος ο κόσμος, είναι οι ολοένα και πιο βίαιες πολιτικές ταραχές που μπορούν να καταλήξουν σε παγκόσμια αναρχία». Κυρίως, όπως ομολογεί ο H. Kissinger, «πάνω από την παγκοσμιοποίηση πλανάται σαν μαύρο σύννεφο η απειλή ότι οι πολιτικές πιέσεις θα ξηλώσουν το σύστημα της ελεύθερης αγοράς σε παγκόσμια κλίμακα, με όλους τους συνεπακόλουθους κινδύνους για τους δημοκρατικούς θεσμούς»²⁹.

Οι ιθύνοντες ομολογούν, λοιπόν, με τον ένα ή άλλο τρόπο, ότι το καπιταλιστικό σύστημα δεν είναι τόσο σταθερό όσο φαίνεται, ή όσο θέλουν οι υποστηρικτές του να το παρουσιάζουν. Για το λόγο τούτο οικοδομείται όλο αυτό το νομοθετικό πλαίσιο, προκειμένου να τιθασευτεί η άμεση όξυνση των κοινωνικών αντιθέσεων, αλλά και να προετοιμαστεί αποτελεσματικά το αστικό κράτος για επερχόμενες κοινωνικές συγκρούσεις που θα υπονομεύσουν την ίδια την ύπαρξή του.

Βέβαια, όπως η ιστορική εμπειρία έχει δείξει, στην τελευταία αυτή περίπτωση θα χρησιμοποιηθεί τόσο η νομοθεσία και το καθεστώς έκτακτης ανάγκης (όπως εκείνο του άρθρου 48 του δικού μας Συντάγματος), όσο και η κατάλυση της αστικής δημοκρατίας σε όφελος δικτατορικών μορφών διακυβέρνησης που, σε τέτοιες συνθήκες, είναι περισσότερο αποτελεσματικές.

Ειδικά για το καθεστώς έκτακτης ανάγκης, πρέπει να σημειωθεί ότι χρησιμοποιήθηκε συχνά την περίοδο του μεσοπολέμου και στις αρχές της δεκαετίας του 1950 και κάποιες φορές αποτέλεσε το όχημα μετάβασης από την αστική δημοκρατία στη δικτατορία. Στη συνέχεια περιέπεσε σε αδράνεια, αφού δεν υπήρξαν οξυμμένες κοινωνικές συγκρούσεις που να καθιστούν αναγκαία τη χρήση του³⁰.

Σήμερα, εισάγονται νέες μορφές καθεστώτος έκτακτης ανάγκης. Χαρακτηριστικό τους είναι η διακρατική συνεργασία στην καταστολή. Προωθημένο παράδειγμα είναι η λεγόμενη «ρήτρα αλληλεγγύης» που περιλαμβάνεται στο άρθρο 188 ΙΗ παρ. 1 στοιχ. α' της Συνθήκης της Λισσαβόνας. Εκεί προβλέπεται η δυνατότητα στρατιωτικής επέμβασης των στρατιωτικών δυνάμεων της ΕΕ στο εσωτερικό των κρατών μελών της για «την πρόληψη τρομοκρατικής απειλής στο έδαφος των κρατών μελών», «την προστασία των δημοκρατικών θεσμών και του άμα-

χου πληθυσμού από ενδεχόμενη τρομοκρατική επίθεση, την παροχή συνδρομής σε κράτος μέλος στο έδαφός του, μετά από αίτηση των πολιτικών του αρχών, σε περίπτωση τρομοκρατικής επίθεσης». Στη «ρήτρα αλληλεγγύης» βρίσκεται η σύνδεση της αντιτρομοκρατικής νομοθεσίας με μια νέα, διακρατική μορφή επιβολής του καθεστώτος έκτακτης ανάγκης.

Η ποινικοποίηση των ιδεών που, έστω και σε εμβρυώδη μορφή, πάντοτε υπήρχε στις αστικές δημοκρατίες, μετατρέπεται στην σημερινή περίοδο σε σημαντικό εργαλείο καταπολέμησης των ιδεών που ενδέχεται να αμφισβητήσουν την κοινωνικο-οικονομική και πολιτική τάξη πραγμάτων, στο πλαίσιο της γενικότερης ενίσχυσης της κατασταλτικής λειτουργίας του κράτους.

Η ενίσχυση της αντιτρομοκρατικής νομοθεσίας και η προϊούσα ποινικοποίηση των ριζοσπαστικών ιδεών απαλλάσσουν την αστική δημοκρατία από τις, περιττές σήμερα, υποχωρήσεις που είχαν γίνει στο εργατικό κίνημα σε προηγούμενες δεκαετίες, αλλά κυρίως θωρακίζουν την αστική δημοκρατία, έτσι ώστε να μην καταστεί αναγκαία η προσφυγή στο καθεστώς έκτακτης ανάγκης, όταν οι κοινωνικές αντιθέσεις θα οξυνθούν σε σημείο επικίνδυνο για το κυρίαρχο κοινωνικο-οικονομικό σύστημα.

Σημειώσεις

1. Βλ. Ν. Ανδρουλάκης, *Ποινικόν δίκαιον (γενικόν μέρος)*, Αθήνα-Κομοτηνή, εκδ. Αντ. Σάκκουλα, 1985, σ. 162 και Ι. Μανωλεδάκης, *Ποινικό δίκαιο (άρθρα 1-49 ΠΚ)*, επιτομή γενικού μέρους, Θεσσαλονίκη, εκδ. Σάκκουλα, 1999, σ. 140 όπου ορίζει ως πράξη την «κοινωνική εκδήλωση του ανθρώπου, αντιληπτή από τις αισθήσεις».

2. Βλ. Η. Ηλιού, *Το Σύνταγμα και η αναθεώρησή του*, Αθήνα, εκδ. Θεμέλιο, 1975, σσ. 214, 216-217.

3. Βλ. Ρ. Μπόγερ-Χ. Μορέ, *Η άγνωστη ιστορία του εργατικού κινήματος των ΗΠΑ*, Αθήνα, εκδ. Σύγχρονη Εποχή, 1993, σσ. 588-589, 607, 623-624, 633.

4. V. Ferrari, "Li diritto in funzione del potere (il "Berufsverbot" nella Repubblica Federale Tedesca)", περ. *Sociologia del Diritto*, τευχ. 1/1977, σσ. 75 επ. και Γ. Ντίτφουρτ, *Ζήσε άγρια και επικίνδυνα (προοπτικές μιας ριζοσπαστικής οικολογίας)*, Αθήνα, εκδ. Στάχυ, 1992, σσ. 361 επ., όπου δίνεται το περίγραμμα της καταστολής των λαϊκών αγώνων στην ΟΔ Γερμανίας κατά τη δεκαετία του 1980.

5. Βλ. Ρ. Κούνδουρος, *Η ασφάλεια του καθεστώτος (πολιτικοί κρατούμενοι, εκτοπίσεις και τάξεις στην Ελλάδα 1924-74)*, Αθήνα, εκδ. Καστανιώτη, 1978, σσ. 74 επ., 130 επ.

6. Βλ. Δ. Καλτσώνης, «Νομιμότητα και δημοκρατικές κατακτήσεις (σκέψεις με αφορμή τα 70 χρόνια από την έναρξη εφαρμογής του «ιδιώνυμου» του Βενιζέλου)», περ. *Κομμουνιστική Επιθεώρηση*, τευχ. 1/2000, σσ. 128-136.

7. Βλ. Ι. Μανωλεδάκης, *Το έννομο αγαθό ως βασική έννοια του ποινικού δικαίου*, Θεσσαλονίκη, εκδ. Σάκκουλα, 1998, σσ. 31-33, 37, 195-197.

8. Βλ. Ι. Μανωλεδάκης, *Επιβολή της δημόσιας τάξης (άρθρα 183-197 ΠΚ)*, Θεσσαλονίκη, εκδ. Σάκκουλα, 1994, σσ. 8-9.

9. Βλ. Ι. Μανωλεδάκης, *Προσβολές κατά της πολιτειακής εξουσίας (άρθρα 167-182 ΠΚ), Θεσσαλονίκη*, εκδ. Σάκκουλα, 1994, σσ. 371 επ.

10. Ένα τέτοιο παράδειγμα αποτελεί η 34767/1996 αποφ. του Πλημμελειοδικείου Αθηνών η οποία ερμήνευσε το νόμο με τρόπο που να μην ποινικοποιείται η έκφραση γνώμης. Βλ. την απόφαση του δικαστηρίου με πρόεδρο τον εφέτη Α. Παπαθεοδώρου, περ. *Ποινικά Χρονικά*, τ. ΜΖ, σσ. 690-694. Για τη μερική και προσωρινή ανενέργεια των νόμων βλ. Δ. Καλτσώνης, *Κράτος και ανενέργεια του νόμου*, Αθήνα-Κομοτηνή, εκδ. Αντ. Σάκκουλα, 1998, σσ. 79 επ., 87 επ., ενώ από άλλη οπτική γωνία για το θέμα βλ. Ν. Κουράκης, «Ποινικές διατάξεις που μένουν ανεφάρμοστες (ένα κρίσιμο πρόβλημα της αντεγκληματικής πολιτικής)», περ. *Ποινικός Λόγος*, 2001, σσ. 2175-2179.

11. Βλ. Α. Φεραγιόλι, *Βία και πολιτική*, Αθήνα, εκδ. Στοχαστής, 1985, σ. 58 και Δ. Μπελαντής, *Αναζητώντας τον «εσωτερικό εχθρό»*, Αθήνα, εκδ. Προσκήνιο-Αγγ. Σιδεράτος, 2004, σσ. 100 επ.

12. Ε. Φυτράκης, «Τα δικαιώματα του ανθρώπου στην ποινική δίκη: από τον εξανθρωπισμό στον “εκσυγχρονισμό”», στον τόμο της Ελληνικής Ένωσης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, *Τα δικαιώματα στην Ελλάδα 1953-2003 (από το τέλος του εμφυλίου στο τέλος της μεταπολίτευσης)*, Αθήνα, εκδ. Καστανιώτη, 2004, σσ. 391 επ.

13. Βλ. Ι. Μανωλεδάκης, «Ασφάλεια κράτους ή ελευθερία;», στον τόμο Α. Μανιτάκης – Α. Τάκης (επιμ.), *Τρομοκρατία και δικαιώματα*, Αθήνα, εκδ. Σαββάλας, 2004, σ. 29 και Δ. Σαραφιανός – Χ. Τσαϊτουρίδης, *Η υπεράσπιση της δημοκρατίας από τρομοκρατικά αδικήματα και η προάσπιση της ελευθερίας από αντιτρομοκρατικά νομοθετήματα*, στον ίδιο, σσ. 191 επ. και Ε. Συμεωνίδου-Καστανίδου, *Οργανωμένο έγκλημα και τρομοκρατία*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, εκδ. Σάκκουλα, 2005, σσ. 36 επ., 116 επ., 152 επ.

14. Βλ. για παράδειγμα τον Anti-Terrorism Bill 2005 της Αυστραλίας, όσο και το νέο αντιτρομοκρατικό νόμο της Αργεντινής, ιδίως το άρθρο 2 του νόμου, στο www.derechos.org/nizkor/arg/ley και www.clarin.com/diario/2007/06/11.

15. Βλ. Στ. Παύλου, «Ευρωπαϊκή Ένωση και ΕΣΔΑ», περ. *Ποινικά Χρονικά*, 2008, ιδίως σ. 108 επ. αλλά και Α. Κοτσαλής, «Κράτος δικαίου και ποινικό δίκαιο», περ. *Νομικό Βήμα*, τ. 56, 2008, σσ. 285-292.

16. Βλ. Πρόταση «Απόφαση – Πλαίσιο του Συμβουλίου σχετικά με την τροποποίηση της απόφασης –πλαισίου 2002/475/ΔΕΥ για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας», COM (2007) 650 τελικό και Πρακτικά της κοινής συνεδρίασης της Ειδικής Διαρκούς Επιτροπής Ευρωπαϊκών Υποθέσεων και της Διαρκούς Επιτροπής Δημόσιας Διοίκησης, Δημόσιας τάξης και Δικαιοσύνης της Βουλής των Ελλήνων, 11 Ιανουαρίου 2008.

17. Βλ. για παράδειγμα τις επίσημες τοποθετήσεις της ΕΕ, και πρώτα απ’ όλα το κείμενο των Συμπερασμάτων της εκάστοτε προεδρίας της ΕΕ σχετικά με τον αγώνα του παλαιστινιακού ή του ιρακινού λαού για εθνική απελευθέρωση.

18. Βλ. Parlement Européen, Direction Générale Politiques Internes de l’ Union, Département Thématique C, Droits des Citoyens et Affaires Constitutionnelles, Préoccupations en matière de droits de l’ homme par rapport a une législation au terrorisme et aux délits connexes (briefing paper), Mars 2008, PE 393.283.

19. Βλ. εφημ. *Ριζοσπάστης*, 13 Ιουνίου 2007.

20. Βλ. Η. Lerouge, “The specter of communism is still haunting Europe”, www.politicalaffairs.net.

21. Βλ. εφημ. *Ελευθεροτυπία*, 22 Ιουνίου 2008.

22. Βλ. Β.Ι. Λένιν, «Γιατί η σοσιαλδημοκρατία πρέπει να κηρύξει αποφασιστικό και αμείλιχτο πόλεμο στους σοσιαλιστές-επαναστάτες;», *Άπαντα*, Αθήνα, εκδ. Σύγχρονη Εποχή, 1978, τ. 6, σ. 376 και του ίδιου, «Επαναστατικός τυχοδιωκτισμός», ο.π., τ. 6, σσ. 381-388 και Γ. Βάιχολντ, *Ο αναρχισμός σήμερα*, Αθήνα, εκδ. Σύγχρονη Εποχή, 1983 και Α. Ζαμοϊσκι, *Τα κρυφά ελατήρια της τρομοκρατίας*, Αθήνα, εκδ. Σύγχρονη Εποχή, 1986 και Δ. Παπαβασιλείου, *Στα εργαστήρια κατα-*

σκευής πολέμων, Αθήνα, εκδ. Σύγχρονη Εποχή, 2002 και Λ. Σάσα, Η υπόθεση Μόρο, Αθήνα, εκδ. Πατάκη, 2002 και Κ. Γρίβας, *Αντι-φάκελος 17N*, Αθήνα, εκδ. Κάκτος, 2003.

23. Βλ. Ν. Παπαχρήστος, *Οι αντιλήψεις της απριλιανής δικτατορίας για τα δικαιώματα, στον τόμο της Ελληνικής Ένωσης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, Τα δικαιώματα στην Ελλάδα 1953-2003*, Αθήνα, εκδ. Καστανιώτη, 2004, σσ. 41 επ., 44.

24. Βλ. Ι. Μανωλεδάκης, *Επιβουλή της δημόσιας τάξης* (άρθρα 183-197 ΠΚ), ό.π., σ. 9.

25. Z. Brzezinski, *Η επιλογή (παγκόσμια κυριαρχία ή παγκόσμια ηγεσία)*, Αθήνα, εκδ. Α.Α. Λιβάνη, 2005, σσ. 89-90.

26. Η. Kissinger, *ΗΠΑ: αυτοκρατορία ή ηγετική δύναμη*, Αθήνα, εκδ. Α.Α. Λιβάνη, 2002, σσ. 71, 121 επ.

27. Z. Brzezinski, *Η επιλογή (παγκόσμια κυριαρχία ή παγκόσμια ηγεσία)*, ό.π., σ. 338.

28. J. Nye, *Το παράδοξο της αμερικανικής δύναμης*, Αθήνα, εκδ. Παπαζήση, 2003, σ. 128.

29. Η. Kissinger, *ΗΠΑ: αυτοκρατορία ή ηγετική δύναμη*; ό.π., σ. 360.

30. Βλ. Π. Φουντεδάκη, «Οι ανατροπές της κανονικότητας και το καθεστώς έκτακτης ανάγκης», περ. *Το Σύνταγμα*, τευχ. 4/2007, σσ. 1149 επ.

Γιώργος Ζογγολόπουλος, *Ολυμπιακοί κύκλοι, Διεθνής αερολιμένας Αθηνών (λεπτ.)*, 2001, φωτ. Η. Γεωργούλας.